

Niccolò Machiavelli

VLADÁR

İKAR

Niccolò Machiavelli
IL PRINCIPE

Translation © 2024 by Mikuláš Pažitka
Epilogue © 2024 by Mikuláš Pažitka
Notes © 2024 by Mikuláš Pažitka, Oľga Pažitková
Text revision and editing © 2024 by Oľga Pažitková
Cover design © 2024 by Palo Bálík
Cover illustration © 2024 by Daniela Olejníková
Slovak edition © 2024 by IKAR, a.s.

ISBN 978-80-551-9376-2

Niccolò
Machiavelli

VLADÁR

NICCOLÒ MACHIAVELLI VZNEŠENÉMU LORENZOVI MEDICEJSKÉMU

Kto sa chce zavďačiť nejakému vladárovi, zvyčajne pred neho predstupuje s tým, čo mu je najdrahšie, alebo s tým, čo sa kniežatu najväčmi páči: preto ich často obdarúvajú koňmi, zbraňami, vzácnymi látkami, klenotmi a podobnými ozdobami, dôstojnými veľkosti vladára. Želajúc si predstúpiť pred Vašu Jasnosť s nejakým dôkazom svojej oddanosti, našiel som medzi svojimi vecami nič, čo by mi bolo vzácnejšie než to, že poznám činy veľkých mužov. Tieto vedomosti som získal dlhou skúsenosťou z udalostí súčasných a neustálym čítaním o udalostiach dávnych. To všetko som dlho študoval a usilovne o tom uvažoval a svoje skúsenosti som zhrnul do malého zväzocku; a ten posielam Vašej Jasnosti.

I keď podľa môjho úsudku toto dielo nie je hodné Vašej veľkosti, predsa dúfam, že ho veľkodušne prijmete. Nemôžem Vám dať väčší dar, iba ak to, že Vám umožním, aby ste sa v čo najkratšom čase dozvedeli to, čo som sa ja dozvedel po toľkých rokoch a s toľkou námahou a nebezpečenstvom.¹

Toto moje dielo som nechcel okrášliť a preplniť rozvláčnymi frázami či nafúknutými a kvetnatými slovami a ozdobnými zvratmi, ako to zvyčajne robia viacerí spisovatelia: ja som chcel, aby nevynikalo ničím iným, iba pravdivosťou obsahu a vážnosťou predmetu. Nech to nikto nepovažuje za namyslenosť, že hoci pochádzam z nízkeho a bezvýznamného rodu,² odvažujem sa radiť vladárom, ako majú vládnuť.

Robím to ako tí, čo pri maľovaní krajiny ostávajú na nížine, aby vyhodnotili povahu vrchov a vysoko položených miest, a vystupujú na vrchy, aby spoznali nižšie položené miesta. Rovnako aj ten, kto chce poznať povahu ľudí, musí byť vládárom, a kto chce dobre poznať povahu vládarov, musí pochádzať z ľudu.

Nech teda Vaša Jasnosť prijme tento darček s tým úmyslom, ako ho posielam. Ak si toto dielo pozorne prečítate a považujete o ňom, odhalí Vám moje najvrúcnejšie želanie, aby ste dosiahli takú veľkosť, akú Vám šťastena a Vaše prednosti sľubujú. A ak Vaša Jasnosť z vrcholu Vášho postavenia niekedy pohliadne sem dolu, uvidí, ako nespravodlivo ma stíha veľká a ustavičná nepriazeň osudu.

KOLKO JE TYPOV ŠTÁTOV A AKÝM SPÔSOBOM ICH MOŽNO ZÍSKAŤ.

Všetky doterajšie štáty a všetky vlády boli alebo sú republiky alebo kniežatstvá. Kniežatstvá sú dedičné, kde panujúci rod vládne veľmi dlho, alebo sú nové. Nové sú alebo celkom nové, ako napríklad Miláno za Francesca Sforzu,³ alebo sú ako časti pripojené k dedičnému štátu vladára, ako v prípade Neapolského kráľovstva, keď ho tak získal španielsky kráľ.⁴ Takto získané krajiny už mali svojho vladára, alebo boli zvyknuté žiť slobodne. Možno ich získať pomocou cudzieho alebo vlastného vojska, priazňou osudu alebo vlastnými schopnosťami.

O DEDIČNÝCH ŠTÁTOCH.

O republikách teraz nebudem hovoriť, lebo som sa im obšírne venoval inde. Budem sa venovať iba dedičným štátom a poviem, ako možno tieto štáty spravovať a zachovať. Vravím teda, že dedičné štáty, zvyknuté na poslušnosť vládnúcemu rodu, sa oveľa ľahšie zachovávajú ako nové štáty. Stačí totiž, ak vládár neporuší poriadok stanovený predkami a neotáľa s riešením problémov. Takýto vládár nemusí byť nejako zvlášť šikovný a dokáže sa udržať pri moci, pokiaľ ho nejaká neudržateľná a nepredvídateľná sila nezbaví vlády. Ak by sa tak aj stalo, pri najmenej chybe uchvatiteľa sa k moci vráti.

V Taliansku máme príklad vojvodu z Ferrary.⁵ Ten roku 1484 odolal útoku Benátčanov a roku 1510 aj útoku pápeža Júliusa II.⁶ iba preto, že jeho rod odjakživa vládol v jeho vojvodstve. Dedičný vládár má minimálny dôvod a je len zriedkakedy nútený ubližovať svojim poddaným. Preto ho viac milujú, a ak nejakými nezvyčajnými nerestami nevzbudí voči sebe nenávisť, jeho poddaní sú mu celkom prirodzene naklonení. Aj pre starobylosť jeho rodu a dlhé, nepretržité trvanie jeho vlády blednú spomienky a takisto sa strácajú príčiny niekdajšej zmeny. Ďalšia vzbura teda nemá žiadny reálny základ. Práve zmeny vždy podnecujú ďalšie zmeny.

O ZMIEŠANÝCH ŠTÁTOCH.

V nových štátoch sa dá naraziť na všetky možné ťažkosti. Predovšetkým ak tieto štáty nie sú úplne nové, ale pospájané tak, že dohromady vytvárajú celok. Taký štát môžeme nazvať zmiešaným. Zmeny vznikajú hlavne pre prirodzené ťažkosti, typické pre nové štáty. Ide o to, že ľudia radi menia pána v nádeji, že si polepšia, a v tejto nádeji sa chopia zbraní proti svojmu vladárovi. Ale v tom sa mýlia, lebo skúsenosť ich poučí, že budú na tom horšie. Je totiž nevyhnutným a prirodzeným dôsledkom, že nový vladár svojich nových poddaných zaťažuje či už svojím vojskom, alebo nespočetným iným príkorím súvisiacim so získaním nového panstva. A tak sú na jednej strane nepriateľmi vladára všetci tí, čo im ublížil, keď získaval moc. Na druhej strane si nemôže zachovať priateľstvo a vernosť tých, čo mu dopomohli k moci, pretože je pre neho nemožné odmeniť ich takou mierou, akú očakávajú. Nemôže proti nim ani použiť drastické prostriedky, lebo je ich dlžníkom. Preto nech už má vladár akokoľvek silné vojsko, aby obsadil nejakú krajinu, potrebuje priazeň domáceho obyvateľstva.

To bolo príčinou, prečo francúzsky kráľ Ľudovít XII.⁷ rýchlo dobyl Miláno a rovnako rýchlo ho aj stratil, a v tomto prípade na to stačili vlastné Lodovicove sily.⁸ Keď obyvateľstvo po tom, čo mu otvorilo brány, zistilo, že ho nesprávne odhadlo a nedostane sa mu očakávaných výhod, nemalo dôvod znášať tyranii nového vladára. Je tiež pravda, že keď takto vzbúrené krajiny dobýja niekto znova, už ich tak ľahko

nestratí, lebo dobyvateľ sa tým posilní, nie je taký dôsledný pri odstraňovaní a trestaní vinníkov, či pri hľadaní podozrivých alebo posilnení zraniteľných miest.

Preto ak Francúzsku na stratu Milána po prvý raz stačilo, že vojvoda Lodovico na hraniciach trochu pohrozil, aby ho stratilo po druhý raz, museli sa proti nemu spojiť všetci, poraziť ho na hlavu a vyhnať z Talianska. To všetko sa stalo z už spomínaných príčin. Tak stratil Miláno prvý aj druhý raz. Všeobecné príčiny prvej straty som uviedol. Je nevyhnutné pristaviť sa pri príčinách druhej straty a pozrieť sa lepšie, aké prostriedky mohol použiť Ľudovít XII. Rovnaké prostriedky môže využiť ktokoľvek v podobnej situácii, aby si lepšie než francúzsky kráľ uchoval to, čo novo získal.

Predpokladajme teda, že štáty, dobyté a pripojené vládarom k jeho dávnej pôvodnej dŕžave, sa nachádzajú v tej istej krajine a ľudia hovoria rovnakým jazykom, alebo zasa naopak. V prvom prípade sa zachovávajú veľmi ľahko najmä vtedy, ak nie sú zvyknuté na slobodu. Na ich bezpečné udržanie stačí vyhladiť panovnícky rod, čo dovtedy vládol. Ak sa všetko nechá po starom a zvyky a obyčaje sa nezmenia, ľudia sa pokojne prispôbia. Tak napríklad Burgundsko, Bretónsko, Gaskonsko a Normandia už dlhé roky patria Francúzsku, a hoci majú trochu odlišný jazyk, ich kultúra a obyčaje sú podobné a dobre sa medzi sebou znášajú. Kto sa zmocní takých štátov, musí mať na pamäti dve veci: po prvé, musí vyhladiť tamojší panovnícky rod a po druhé, nesmie meniť ich zákony ani zvyšovať dane. Tak v krátkom čase splynú oba štáty v jeden celok.

V druhom prípade, teda keď niekto dobyje vzdialenú krajinu s odlišným jazykom, zvykmi a inštitúciami, nastávajú veľké ťažkosti a treba mať veľké šťastie a vynaložiť veľké úsilie, aby si ju udržal. Jedným z najlepších a najúčinnějších prostriedkov by bolo, keby sa tam presťahoval a usídlil. Jeho

vládnutie by bolo bezpečnejšie a trvácnejšie. Tak to urobili Turci s Gréckom,⁹ lebo všetky ich opatrenia, uskutočnené na to, aby si udržali túto krajinu, by neboli úspešné, keby sa tam neboli usídlili. Je to tak, že vznikajúce neporiadky vidieť a dá sa im čeliť len na mieste. Kto sa zdržiava inde, dozvie sa o nich, až keď sú veľké a nedajú sa napraviť. Prítomnosť vláďára takisto zabráni jeho úradníkom, aby drancovali krajinu, a aj obyvatelia sú spokojní, ak sa môžu obracať priamo na neho. Majú teda väčší dôvod vláďára milovať, ak chcú robiť dobrotu, alebo v opačnom prípade sa ho báť. Aj cudzinec si dvakrát rozmyslí, či zaútočí na taký štát, takže ak v ňom vláďár sídli, len ťažko ho stratí.

Iný veľmi dobrý prostriedok je založiť na jednom alebo dvoch dôležitých miestach kolónie na kontrolu prístupu do krajiny. Inak je nevyhnutné v štáte udržiavať početnú jazdu a pechotu. Kolónie nestoja vláďára veľa a len malé alebo žiadne náklady vyžaduje ich udržiavanie. Poškodzujú však tých, čo prichádzajú o pozemky a domy, aby nimi boli obdarovaní noví kolonisti, tvoriaci nepatrnú časť obyvateľov dobytej krajiny. Ale tí, čo boli vyhnaní, sa rozprchnu a sú schudobnení, takže môžu len málo škodiť. Ostatných sa to málo osobne dotkne, preto sú ľahostajní. Navyše sa boja, aby sa niečím neprevinili a aby aj oni nedopadli ako tí, čo vyšli na žobrácku palicu. Vravím teda, že tieto kolónie nič nestoja, sú spoľahlivejšie a prinášajú málo nespokojných. Poškodení sú v podstate chudobní a roztrúsení, a teda neškodní.

Je dobré si zapamätať, že ľudí treba alebo rozmaznávať, alebo zničiť, pretože za ľahké urážky sa pomstiť dá, koho však zničili, pomstiť sa nemôže. Ak sa teda má niekomu ublížiť, treba to urobiť tak, aby sa nemohol pomstiť.

Ak sa však namiesto kolónií udržuje v krajine vojsko, výdavky sú oveľa väčšie a všetky príjmy získaného štátu pohltí

vojsko. Takto sa zisk obráti na stratu a poškodzuje celý štát vydržiavaním a ubytovaním vojska. Postihuje to všetkých obyvateľov a každý sa stáva nepriateľom až natoľko, že môže škodiť, keďže sú doma nespokojní. Možno teda povedať, že vojsko je vždy zbytočné, pričom kolónie sú vždy užitočné.

Preto ak sa vládár zmocní územia nachádzajúceho sa mimo územia jeho dedičného štátu, musí sa snažiť, aby sa stal vodcom a ochrancom susedných menej silných štátov, a pokúsiť sa oslabiť tie silnejšie. Musí si takisto dávať pozor, aby sa do krajiny nedostal niekto rovnako silný ako on. Vždy ho tam zavolajú tí, čo sú v krajine nespokojní či už z prílišnej ctižiadosti, alebo zo strachu. Rimanov napríklad do Grécka zavolali Etólovia,¹⁰ a vôbec kamkoľvek inam Rimania prišli, všade to bolo na podnet tamojších obyvateľov. Je to tak, že len čo sa nejaký mocný cudzinec dostane do niektorej krajiny, všetci slabší sa k nemu pridajú, lebo ich ženie závisť voči pánovi, čo bol silnejší než oni. Nepotrebuje ani vynaložiť prílišnú námahu, aby si ich získal, lebo všetci spoločne tvoria súčasť ním dobytej krajiny. Musí dať pozor iba na to, aby nenadobudli príliš veľkú silu a vážnosť. Ostatne, svojou vlastnou silou môže krotiť mocných tak, aby sám zostal neobmedzeným pánom krajiny. Ak nezvládne dobre túto stránku, čoskoro stratí to, čo získal, a ak si to aj udrží, bude mať neustále ťažkosti a nepríjemnosti.

Rimania sa v dobytých krajinách presne držali uvedeneho pravidla. Vytvárali kolónie, podporovali slabších, ale tak, aby ich neposilnili, krotili mocných a nedovolili, aby mocní cudzinci v krajine nadobudli aj ten najmenší vplyv. Spomeniem príklad z Grécka. Achájci¹¹ a Etólovia si udržovali svoje postavenie, Macedónsko bolo oslabené a Antiochus bol vyhnaný. Napriek preukázaným službám Rimania Achájcom a Etólom nikdy nedovolili, aby svoje dŕžavy

zváčšili. Marili Filipove pokusy presvedčiť ich, aby sa stali jeho spojencami, čo by ho posilnilo, a nedovolili, aby ich Antiochova moc viedla k súhlasu s obsadením hoci len malého štátu tejto krajiny. Rimania sa zachovali tak, ako všetci múdri vládári v podobných prípadoch, a to, že si nemajú všímať len prítomné neporiadky, ale aj tie budúce, a prijať nevyhnutné opatrenia. Pretože ak niečo včas predvídame, ľahko sa to napraví, ale ak čakáme, až sa príliš priblíži, liek prichádza neskoro, lebo choroba je už nevyliciteľná. Je to ako v medicíne so suchotinami. Tie sa spočiatku dajú ľahko liečiť, ale ťažko spoznať, no po čase, keď sa hneď nespoznali a neliečili, ľahko sa poznajú, ale ťažko sa liečia.

Rimania vedeli problémy predvídať s veľkým predstihom a vždy ich riešili. Nikdy ich neodsúvali, aby sa vyhli vojne, pretože vedeli, že vojne sa nedá vyhnúť, iba sa odkladá na prospech nepriateľa. A tak sa rozhodli viesť vojnu s Filipom a Antiochom v Grécku, aby ju potom nemuseli viesť s nimi v Taliansku. A hoci sa v tom čase mohli vyhnúť obom vojnám, nechceli to. Nikdy nesúhlasili s tým, čo hlásajú takzvaní mudrci našej doby, a to užívať si pokojné časy, ale spoliehali sa na vlastnú rozvážnosť. Čas totiž posúva všetky veci dopredu a môže priniesť dobré aj zlé, a zlé aj dobré.

Ale vráťme sa k Francúzsku a pozrime sa, či urobilo niečo z toho, čo som práve povedal. Budem hovoriť len o kráľovi Ludovítovi XII., nie o Karolovi VIII.,¹² pretože Ludovít mal v moci Taliansko dlhý čas a jeho postup sa dá lepšie sledovať. Môžeme pokojne povedať, že urobil úplný opak toho, čo sa urobiť má, aby si vládár udržal moc v krajine, ak si ju hodlá pripojiť, a tá je celkom odlišná od vlastnej.

Kráľ Ludovít prišiel do Talianska zo ctižiadosti Benátčanov, pretože tí chceli jeho príchodom získať polovicu Lombardského vojvodstva. Vôbec nechcem kritizovať kráľa za

jeho rozhodnutie. Chcel sa uchytiť v Taliansku, ale pretože tam nemal žiadnych priateľov, ba následkom správania Karola mal všetky brány zatvorené, bol nútený prijať ponúkané priateľstvo, čo by mu prinieslo prospech. Kiežby sa pri ďalšom počínaní nebol dopustil viacerých chýb.

Keď sa teda zmocnil Lombardska, hneď získal vážnosť, stratenú zásluhou Karola. Janov sa vzdal, Florentiania sa stali jeho spojencami, markíz z Mantovy, vojvoda z Ferrary,¹³ Bentivoglioenci, grófka z Forlì,¹⁴ páni z Faenzy, Pesara, Rimini, Camerina, Piombina, obyvatelia Lukky, Pisy, Sieny sa okamžite uchádzali o jeho priateľstvo. Teraz sa Benátčania mohli presvedčiť, ako neobozretne si počínali. Aby získali malé územie v Lombardsku, urobili francúzskeho kráľa pánom dvoch tretín Talianska.

Uvažujme teraz, ako jednoducho si mohol kráľ Ľudovít udržať v Taliansku nadvládu, keby bol uplatňoval uvedené zásady a keby bol zaručil ochranu a bezpečnosť všetkým svojim početným priateľom. Pretože väčšinou boli slabí a niektorí z nich sa báli pápeža, iní Benátčanov,¹⁵ boli by mu ostali verní a prostredníctvom nich sa mohol ľahko uchrániť pred tými, čo zostali silní. Len čo však prišiel do Milána, urobil presný opak a pomáhal pápežovi Alexandrovi VI. zmocniť sa Romagne. Nepochopil, že takto oslabuje sám seba tým, že sa zbavuje priateľov, čo sa mu vrhli do náručia, a posilňuje cirkev, keď k svojej moci duchovnej pridáva aj obrovskú moc svetskú.

Táto prvá chyba ho prinútila robiť ďalšie, a tak aby zastavil ambície Alexandra a zabránil mu zmocniť sa Toskánka, kráľovi neostávalo nič iné, iba sa vypraviť do Talianska. To však nebolo všetko: kráľovi Ľudovítovi nestačilo, že tým posilnil cirkev a prišiel o priateľov, ale túžiac po Neapolskom kráľovstve, rozhodol sa rozdeliť si ho so španielskym

kráľom. Teda v čase, keď bol jediným pánom Talianska, si on sám k sebe pribral rivala; no a k tomu sa mohli uchýliť všetci ambiciózni a nespokojní ľudia krajiny. Takže vo chvíli, keď na tróne mohol ponechať kráľa zaviazaného mu vďačnosťou, vyhnal ho, aby namiesto neho dosadil iného, schopného vyhnať jeho.

Je bezpochyby bežné a prirodzené chcieť získať majetky a moc a toho, kto tak robí a má na to prostriedky, skôr chvália, než kritizujú. Keď však na to nie sú možnosti, chcieť to dosiahnuť stoj čo stoj je nesprávne a kritika je na mieste. Ak teda Francúzsko mohlo svojimi vlastnými silami napadnúť Neapolské kráľovstvo, malo to urobiť, ak to nespravilo, nemalo ho rozdeliť. Ak sa rozdelenie si Lombardska s Benátčanmi dalo zdôvodniť, lebo inak by sa Francúzsko nebolo dostalo do Talianska, rozdelenie Neapolského kráľovstva je neospravedlniteľné, lebo to nebolo nevyhnutné. Ľudovít XII. teda urobil týchto päť chýb: zničil menších vladárov, posilnil v Taliansku moc vladára už aj tak silného, priviedol mocného cudzieho vladára, neusídlil sa v krajine a nezaložil tu kolónie. Kým bol nažive, tieto chyby mu napriek tomu nemuseli uškodiť, keby nebol urobil ešte šiestu, a to, že chcel Benátčanov zbaviť ich moci. Keby nebol natoľko posilnil cirkev a priviedol do Talianska Španielov, bolo by celkom prirodzené a nevyhnutné oslabiť moc Benátčanov. Keď už však spravil prvé dve rozhodnutia, v žiadnom prípade nemal dovoliť ich záhubu, lebo kým boli mocní, bránili nepriateľom kráľa zaútočiť na Lombardsko. Benátčania by to boli dovolili len pod podmienkou, že by sa boli sami stali pánmi tohto územia. Ani nikto iný by územie nebol chcel vziať Francúzsku, aby ho dal Benátčanom. Napadnúť súčasne Francúzov aj Benátčanov by bolo príliš nebezpečné. Keby niekto namietal, že kráľ Ľudovít prenechal Romagnu

pápežovi Alexandrovi a Neapolské kráľovstvo si rozdelil so Španielskom, aby sa vyhol vojne, odpovedal by som, ako už bolo uvedené, že nemožno vytvoriť neusporiadanú situáciu len preto, aby sa vyhlo vojne. Vojne sa nedá vyhnúť, len sa odkladá na vlastnú škodu.

A keby sa niekto odvolával na to, že kráľ pápežovi sľúbil, že toto územie dobyje pre neho, aby dosiahol zrušenie manželstva a získal kardinálsky klobúk pre arcibiskupa z Rouenu (nazývaného kardinál d'Amboise),¹⁶ tomu odpoviem neskoršie, keď budem hovoriť o sľuboch daných vladármi a o tom, ako ich dodržiavať.

A tak Ľudovít XII. stratil Lombardsko, lebo nerešpektoval ani jedno z pravidiel, nevyhnutných pre všetkých tých, čo si chcú štát aj po jeho dobytí udržať. Nie je to nič zvláštne, ale celkom prirodzená a obyčajná vec.

V čase, keď Valentino, ako ľud nazýval Cesareho Borgia,¹⁷ syna pápeža Alexandra VI., práve dobýval Romagnu, som bol v Nantes. Kardinál d'Amboise mi vtedy povedal, že Taliani vôbec nerozumejú vojenským záležitostiam, na čo som mu odpovedal, že Francúzi zasa vôbec nerozumejú štátnym záležitostiam, lebo keby im rozumeli, nedopustili by, aby cirkev nadobudla až takú moc.

Skúsenosť naozaj ukázala, že o veľkosť cirkvi v Taliansku a Španielsku sa zaslúžilo Francúzsko, a teda bola príčinou jeho záhuby. Aj z toho môžeme odvodiť všeobecné a takmer vždy platné pravidlo: vladár, čo inému dopomôže k moci, si privodí skazu. Taká moc sa totiž získala schopnosťami alebo silou a obe sú podozrivé tomu, kto sa stane mocným.